

BANK RISKLARI HAQIDA

DSc Murodova Dilnoza Choriyevna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
ORCID: 0000-0002-3613-9392
dilnoz88.murodova@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada tijorat banklarning kundalik faoliyatida duch keladigan xavflar keltirilgan bo'lib, ular banklarning moliyaviy holati va barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Banklar o'z faoliyatida bir nechta turdagi risklarga duch keladilar. Shu maqsadda moliyaviy, operatsion, strategik, reputatsion, huquqiy, xalqaro, tabiiy ofatlar va ekologik risklar, tibbiy va sog'liqni saqlash, xavfsizlik, xarajatlar, texnologik risklar o'rganilib, shu bilan birga banklarning xatarlarini o'rganishdagi Bazel qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan talablar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: risk, Bazel, xavf, xatar, kredit riski, foyda olmaslik riski, likvidlik riski, foiz riski, to'lay olmaslik riski, bozor riski, raqobat, inflyatsiya.

О БАНКОВСКИХ РИСКАХ

DSc Муродова Дилноза Чориевна
Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. В статье рассматриваются риски, с которыми сталкиваются коммерческие банки в своей повседневной деятельности, которые могут негативно влиять на финансовое состояние и устойчивость банков. Банки сталкиваются с различными видами рисков в своей деятельности. Для этой цели были изучены финансовые, операционные, стратегические, репутационные, юридические, международные, риски стихийных бедствий и окружающей среды, медицинские и оздоровительные, риски безопасности, издержки и технологические риски, параллельно изучались требования, разработанные Базельским комитетом по изучению банковских рисков.

Ключевые слова: риск, Базель, опасность, кредитный риск, риск неполучения прибыли, риск ликвидности, процентный риск, риск дефолта, рыночный риск, конкуренция, инфляция.

ABOUT BANK RISKS

DSc Murodova Dilnoza Choriyevna
Tashkent State University of Economics

Abstract. The article discusses the risks faced by commercial banks in their daily activities, which can negatively affect the financial condition and stability of banks. Banks face several types of risks in their activities. For this purpose, financial, operational, strategic, reputational, legal, international, natural disaster and environmental risks, medical and health, security, cost, technological risks are studied, and the requirements developed by the Basel Committee for studying the risks of banks are also studied.

Keywords: risk, Basel, danger, hazard, credit risk, risk of not receiving profit, liquidity risk, interest rate risk, risk of default, market risk, competition, inflation.

Kirish.

Yurtimizda inflyasiyaga qarshi kurashish va uni bartaraf etish dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. 2020 - 2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasida Jahon tajribasini puxta o'rganib, xalqaro ekspirlarni jalb etgan holda, monetar siyosatni takomillashtirish va narx-navo barqarorligini ta'minlash konsepsiyasini ishlab chiqish zarurligi belgilangan (2020 yil 12 maydagi PF-5992-sonli farmon). Shu bilan birga "Risk" so'zi fransuz tilidan kelib chiqqan bo'lib, aslida Lotin tilidagi "risicum" yoki "resecum" so'zidan olingan. U dastlab "xavf" yoki "xatar" ma'nosini anglatgan. Bu so'z keyinchalik iqtisodiyot, menejment, sug'urta va boshqa sohalarda keng tarqalgan va global miqyosda ishlatiladi. Risk so'zi dastlab Frantsiyada keng tarqalgan, lekin uning ildizlari Lotin tiliga borib taqaladi.

Adabiyotlar sharhi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida risk bu - tadbirkorlikning eng asosiy elementlaridan biri xisoblanadi. Riskning o'ziga xos xususiyatlari bu - noaniqlik, kutilmagan xolat, ishonchsizlik va tahmin. Siyosiy va iqtisodiy nobarqarorlik sharoitida risk darajasi oshadi. Riskning ikkita funksiyasi bor: rag'batlantiruvchi va himoyalovchi (Tepman.2002). A.Marshal, Dj.fon Neyman, O.Morgenshtern, F.Naytlar riskga quyidagicha yondashganlar (Sokolov, Amosova, 2003): «Risk va noaniqlilik kategoriyasi iqtisodiy munosabatlarda katta rol o'ynaydi. Xo'jalik faoliyatining ajralmas qismi bo'lgan noaniqlilik barcha murakkab va muxim iqtisodiy xodisalarning asosida yotadi. Noaniqlilik mohiyati riskda namoyon bo'ladi».

O'tgan asrning 20-yillarida Nayt (1994) birinchilardan bo'lib daromad doim noaniqlilik bilan bog'liq degan fikrni olg'a suradi. Samuelson (1939) esa, quyidagilarni ta'kidlagan: «Noaniqlilik qarama-qarshiliklar natijasida kelib chiqadi, ya'ni insonlar nimalarni kutmoqdalar-u, nimalar sodir bo'lmoqda, buning natijasi esa foyda yoki zararda namoyon bo'ladi».

«Bankovskiy menedjment» darsligi muallifi Rouz (1995) risklarga kengroq tushuncha berib, u bank risklarini quyidagi oltita asosiy turga ajratadi:

- kredit riski;
- foyda olmaslik riski;
- likvidlik riski;
- foiz riski;
- to'lay olmaslik riski;
- bozor (raqobat, talab va taklif, inflatsiya va h.k.) riski. Bank uchun ikkinchi darajada bo'lgan risklar tarkibiga P.Rouz siyosiy, suyiste'mol va valyuta risklarini kiritadi.

Rivojlangan mamlakatlar banklariga nisbatan MDH davlatlari shu jumladan, respublikamiz banklari faoliyati yanada ko'proq riskka ega bo'lmoqda. Buning asosiy sababi rejali iqtisodiyot davridagi bank faoliyatini bugungi davr talabiga javob beradigan holda qayta tashkil etilmaganligi va yangi turdagi bank operatsiyalarini amalga oshirishda etarli tajribaning yo'qligi banklar faoliyatidagi risk darajasining yanada oshishiga olib kelmoqda (Abdullaeva, 2002)

John Maynard Keynes – Keynes (1936) banklar va moliyaviy institutlarning "noaniqlik" sharoitida qanday qarorlar qabul qilishini o'rganishga katta e'tibor qaratgan. U banklarning risklarni boshqarishdagi o'zgaruvchan va xavfli vaziyatlarga qanday moslashishini o'rganish zarurligini ta'kidlagan. Keynesning fikricha, banklar iqtisodiy inqirozlar yoki bozorlaridagi o'zgarishlarga qarshi yetarlicha himoya qilishlari zarur (Keynes, 1936).

Merton Miller va Franco Modigliani (1958) – Ular "Miller-Modigliani teoremasi"ni ishlab chiqqan, bu teorema moliyaviy riskni va kapitalning tuzilishini tahlil qilishga asoslangan. Ular banklarning kapital tuzilishi va qarz olish masalalarini tahlil qilishda riskni qanday boshqarish kerakligi haqida fikr bildirgan. Ular banklar uchun kapitalning barqarorligi va riskni taqsimlashning ahamiyatini ko'rsatgan.

Robert (1990) Merton – Merton bank risklarini va moliyaviy muassasalar uchun riskni boshqarishning muhimligini ta'kidlagan. U banklarning riskni boshqarish uchun moliyaviy derivativlar va boshqa risk boshqaruv vositalaridan qanday foydalanishini o'rgangan. U banklar uchun optimal risk va rentabellikni balanslash zarurligini tushuntirgan (Robert, Merton, 1990).

George Akerlof va Paul M. Romer– Akerlof va Romer (1993) bank risklari va asosan "informatsion asimetriya"ni tahlil qilishgan. Ularning "moral hazard" (axloqiy xatarlik) va "adverse selection" (salbiy tanlov) kabi tushunchalari banklar risklarini tushunishga yordam beradi. Ular fikricha, banklar o'zlarining qarz berish jarayonida axborotning yetishmasligi sababli xatarlarga duch kelishadi, bu esa xavfni oshiradi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Banklar va moliyaviy institutlar uchun risklarni boshqarishda xalqaro me'yorlar ishlab chiqqan. Bazel I, II va III normativlari orqali bank risklarini boshqarish va kapitalni yetarli darajada saqlash zarurligini ta'kidlagan. Bazel III standartlari, banklarning likvidlik va kapital zahiralarni mustahkamlashni maqsad qilgan va global bank xavfini kamaytirishga qaratilgan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Bazel Bank for International Settlements (BIS), ya'ni Bazel Komitasi 1974-yilda tashkil etilgan. Bu tashkilot xalqaro banklar va moliyaviy institutlar o'rtasida o'zaro hamkorlikni rivojlantirish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, va global iqtisodiy xavflarni boshqarish maqsadida asos solingan. Bazel Komitasi, ayniqsa, banklarni tartibga solish va kapital yetarliligiga doir xalqaro standartlar ishlab chiqishda muhim rol o'ynaydi. Bazel Komitasining dastlabki ishlaridan biri, 1988-yilda qabul qilingan Bazel I bo'lib, bu banklarning kapital yetarliligi va xavf-xatarlarni boshqarish bo'yicha ilk xalqaro me'yoriy hujjat edi. Shundan so'ng, Bazel II (2004) va Bazel III (2010) kabi standartlar ishlab chiqildi. Bazel Komitasi hozirgi kunda Bazel III qoidalarini ishlab chiqishda davom etmoqda, bu qoidalar global moliyaviy tizimning barqarorligini ta'minlashga qaratilgan.

Bazel I ning asosiy talablaridan ba'zilari quyidagilardir:

1. Kapital yetarliligi koeffitsienti (Capital Adequacy Ratio, CAR): Bazel I ga ko'ra, banklar o'z aktivlari bilan bog'liq xatarlarni qoplash uchun minimum 8% kapitalga ega bo'lishi kerak. Bu koeffitsient:

$$\text{Kapital yetarliligi koeffitsienti} = \frac{\text{Asosiy kapital}}{\text{Xatarli aktivlar}} \times 100$$

Asosiy kapital va qo'shimcha kapital yordamida bu talab bajarilishi kerak edi.

2. Asosiy kapital: Asosiy kapital bankning eng yuqori sifatli kapitali sifatida qabul qilinadi. Bu kapital ko'pincha bankning o'z kapitali va saqlangan daromadlaridan iborat bo'ladi. Tier 1 kapitali kamida umumiy kapitalning 4% bo'lishi kerak edi.

3. Qo'shimcha kapital: Qo'shimcha kapital bankning kapital bazasini mustahkamlashga yordam beradi va u kamroq sifatli bo'lishi mumkin (masalan, subordinatsiya qarzlar). kapitali umumiy kapitalning 4% bo'lishi mumkin edi.

4. Aktivlarning xatarini baholash (Risk-weighted Assets, RWA): Bazel I banklarning aktivlarini turli xil xatar darajalariga qarab baholashni talab qildi. Banklar o'z aktivlarini xavf darajasiga ko'ra ajratishlari kerak edi (masalan, qarzlar, obligatsiyalar, aktsiyalar va boshqalar). Xatarli aktivlar bo'yicha umumiy hajmni aniqlashda 0%, 20%, 50%, 100% kabi xatar ulushlari belgilandi.

5. Mezonlar va cheklovlar:

-Banklar, xatarli aktivlar bilan bog'liq holda, kerakli kapital miqdorini saqlashlari shart.

-Agar banklar ushbu talablarni bajarmasa, ular tomonidan amalga oshiriladigan operatsiyalar cheklanishi mumkin edi.

1-jadval

Bazel I,II,IIIning 72trategic va taktik maqsadlari (<https://www.bis.org/index.htm>)

Bazel	Bazelning strategik maqsad	Bazelning taktik maqsadlari
Bazel I	Banklarning kapital yetarliligini ta'minlash va global moliyaviy barqarorlikni oshirish.	-Banklarning kapital holatini yaxshilash: Bazel I banklar uchun minimal kapital talablarini belgilab, ularni xatarli aktivlarga qarshi kapital zaxiralari saqlashga majbur qildi. -Kapital yetarliligi koeffitsientini o'rnatish: Banklar o'zining kapitalini xatarli aktivlar bilan taqqoslash orqali minimal 8% kapital yetarliligi koeffitsientiga ega bo'lishlari kerak edi. -Banklarda xavflarni boshqarish: Banklarning qarz berish va boshqa faoliyatlaridagi xavflarni baholash va boshqarish bo'yicha minimal qoidalar belgilandi.
Bazel II	Banklar kapitalini yaxshilash va xavf-xatarlarni yanada aniqlik bilan boshqarish, bozor shaffofligini oshirish.	-Kengaytirilgan kapital talablarini o'rnatish: Bazel II, Bazel I ga nisbatan banklarga nafaqat kredit, balki bozor va operatsion risklarni ham hisobga olishni talab qildi. -Risk asosida kapitalni boshqarish: Kredit, bozor va operatsion xatarlarga qarshi banklar o'z kapitalini optimallashtirishi zarur edi. Banklar o'zining xavf-xatarlarini hisobga olib, kapitalni saqlashlari kerak edi. -Bozor shaffofligini oshirish: Pillar 3 bo'yicha banklarning risklarni boshqarish va kapital holati haqida bozorni shaffofroq qilish talabi qo'yildi.
Bazel III	Moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash, banklarning kapital va likvidlik talablarini kuchaytirish, va global tizimning xavfini kamaytirish	-Kapital talablarini kuchaytirish: Banklarning asosiy kapital (Tier 1) va umumiy kapitalga bo'lgan talablarni yuqori darajaga ko'targan. Minimal Tier 1 kapitali talab 4.5% ga, umumiy kapital talab esa 8% dan 10.5% ga oshirildi (capital conservation buffer qo'shildi). -Likvidlikni yaxshilash: Banklarning qisqa muddatli (Liquidity Coverage Ratio, LCR) va uzoq muddatli (Net Stable Funding Ratio, NSFR) likvidlik koeffitsientlari joriy qilindi. Bu banklarning barqarorligini ta'minlash va moliyaviy inqirozga qarshi turish imkonini beradi. -Leverage ratio: Banklar o'z kapitaliga nisbatan haddan tashqari qarz olishdan saqlanishi uchun leverage ratio (3%) joriy etildi. -Makroprudensial nazorat: Moliyaviy tizimning global barqarorligini ta'minlash uchun banklar tizimi uchun qo'shimcha talablar, jumladan tizim uchun muhim bo'lgan banklar (SIFIs) uchun qo'shimcha kapital zaxiralari kiritildi.

6.Regulyatorlarning nazorati: Basel I banklarga regulyator nazoratini kuchaytirishni va kapital yetarliligi talablarini amalga oshirishni talab qildi. Shuningdek, banklar o'z kapital holatini va xavflarni muntazam ravishda tekshirishi kerak edi.

Basel II ta'limotining uchta asosiy pillar (ustun) bo'yicha talablarini keltirib o'tamiz:

1. Pillar 1: Kapital Talablari (Capital Adequacy Requirements)

Pillar 1 asosiy kapital yetarliligi talablari bo'yicha banklarning kapitalni yetarlicha saqlashini ta'minlashga qaratilgan. Basel Iida banklar o'zining aktivlarini xavf darajasiga qarab baholaydi va bu orqali minimal kapital talablari aniqlanadi.

Pillar 1 ning asosiy tarkibiy qismlari:

-Kredit riski (Credit Risk): Kreditlar bilan bog'liq xavflarni baholash. Kredit xatarlari uchun kapital saqlash uchun riskli aktivlar (qarzarlar, obligatsiyalar va boshqalar)ning turli xavf darajalari (0%, 20%, 50%, 100% va boshqalar)ga qarab kapital miqdori belgilanadi.

-Bozor riski (Market Risk): Bozorlaridagi narx o'zgarishlariga (masalan, valyuta, aktsiyalar, obligatsiyalar va boshqa aktivlarning narxi) bog'liq bo'lgan xavflar.

-Operatsion riski (Operational Risk): Bankning ichki jarayonlari, xatoliklar, texnologik nosozliklar va boshqa operatsion omillarga bog'liq xavflar. Bu riskni boshqarish uchun banklar o'zining kapitalni saqlashga majbur.

Minimal kapital talablar: Basel II bo'yicha, banklar o'zining riskli aktivlari uchun jami 8% kapitalni saqlashlari kerak, shundan kamida 4% asosiy kapital (Tier 1) bo'lishi lozim.

2. Pillar 2: Nazorati Nazorat (Supervisory Review Process)

Pillar 2 regulyatorlarga banklarning kapital yetarliligi va xavf boshqarish tizimlarini qo'shimcha nazorat qilishni talab qiladi. Banklar o'zining kapitali va risklarini qanday boshqarayotganini ko'rsatib berishi, shuningdek, regulyatorlarga bankning strategiyasi va xatarlarga qarshi turishning samaradorligini tahlil qilish imkonini berishlari kerak.

Pillar 2 talablari:

-Banklar o'zining kapital yetarliligi va risklarini qanday boshqarayotganini sharhlashlari kerak.

-Regulyatorlar bankning kapital va risk boshqaruvi tizimlarini baholashlari kerak.

-Banklar regulyatorlarning maslahatlarini hisobga olib, kerakli o'zgarishlar kiritishi zarur.

3. Pillar 3: Bozorning Shaffofligi (Market Discipline)

Pillar 3 banklarga o'zining kapital holati, risklarni boshqarish usullari va moliyaviy holati haqida bozorni xabardor qilishni talab qiladi. Bu talab banklarni shaffofroq qilish va bozor qatnashchilariga (masalan, investorlar, mijozlar) banklarning xavf va kapital holatini baholash imkoniyatini beradi.

Pillar 3 talablari:

-Banklar o'zining kapital holati va risklarni boshqarish to'g'risida aniq va shaffof ma'lumotlar taqdim etishlari kerak.

-Banklar o'zining moliyaviy hisoboti, risk tahlillari, va boshqa tegishli ma'lumotlarni muntazam ravishda oshkor qilishlari zarur.

-Bu talab bozor ishtirokchilariga bankning risklarini baholashda yordam beradi va banklarning yaxshi boshqaruvni ta'minlashiga yordam beradi.

Basel II ning asosiy yangiliklari va takomillashgan talablari:

1.Kredit riskini baholashda yaxshilanish: Basel Iida banklar kredit riskini aniqroq va kengroq baholash imkoniga ega bo'ldi. Ular endi faqat kreditning to'liq xatarini baholash bilan cheklanmay, balki kreditning to'lanmaslik ehtimollarini ham inobatga olishlari zarur.

2.Operatsion riskni kiritish: Basel Iida faqat kredit va bozor risklari baholangan bo'lsa, Basel Iida operatsion risk ham alohida e'tiborga olindi. Banklar operatsion xatarlardan himoya qilish uchun ham kapital saqlashlari kerak edi.

3.Risklarni baholashda ilg'or usullar: Banklar ilg'or (advanced) metodlarni qo'llash orqali, masalan, ichki modellarga asoslangan tarzda kapitalni hisoblashlari mumkin edi. Bu esa banklarga yanada moslashuvchanlik va aniqroq risklarni baholash imkonini berdi.

Basel I va Basel IIni yanada takomillashtirishga qaratilgan. Basel III talablari:

1. Kapital Talablari

Basel III banklar uchun kapitalga qo'yiladigan talablarni sezilarli darajada kuchaytirdi, ayniqsa asosiy kapitalga (Tier 1) nisbatan talablar yuqorilandi.

-Asosiy kapital (Tier 1): Banklar o'zining eng yuqori sifatli kapitali bo'lgan Tier 1 kapitalini barqaror saqlashlari kerak. Basel III bo'yicha, banklarning asosiy kapitali jami aktivlarining kamida 4.5% bo'lishi kerak.

-Umumiy kapital (Total Capital): Umumiy kapital (Tier 1 + Tier 2) bo'yicha talab 8% bo'lib, bu Basel I va Basel Iida o'rnatilgan darajaga teng.

Basel IIIda banklarning kapital yetarliligi uchun qo'shimcha talablar kiritildi:

-Capital Conservation Buffer (CCB): Bu qo'shimcha kapital zaxirasi bo'lib, banklar o'z kapitalini saqlashda ziddiyatli vaziyatlarda foydalanishi mumkin. 2.5% qo'shimcha kapital talab qilinadi, bu umumiy kapital miqdori 10% bo'lishi kerak.

-Countercyclical Buffer: Banklar iqtisodiy qiyinchiliklarga qarshi barqarorlikni ta'minlash maqsadida qo'shimcha 0-2.5% darajasida kapitalni saqlashlari kerak. Bu talab iqtisodiyotning ortiqcha rivojlanishiga va ko'p kredit berishga qarshi chiqish uchun qo'llaniladi.

2. Likvidlik Talablari

Basel IIIda likvidlikni ta'minlash bo'yicha yangi talablar ham kiritildi:

2-jadval

Sohalarda risk turlari(<https://www.bis.org/index.htm>)

1.Moliyaviy risk	Moliyaviy risklar, asosan, moliya va bank sohasiga xos bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi:	-Kredit riski (Credit Risk): Biror shaxs yoki tashkilotning qarzini to'lamaslik xavfi. Banklar va moliya institutlari, qarz oluvchilarining qarzlarini to'lashga qodir bo'lishlarini baholashadi. -Bozor riski (Market Risk): Aktivlar narxlarining o'zgarishi tufayli yuzaga keladigan xavflar. Bu, aksiyalar, obligatsiyalar, valyutalar va boshqa aktivlarning narxidagi o'zgarishlar bilan bog'liq. -Likvidlik riski (Liquidity Risk): Bank yoki kompaniyaning qisqa muddatda o'z majburiyatlarini bajarish uchun zarur bo'lgan likvid aktivlarga ega bo'lmaslik xavfi. -Foiz stavkasi riski (Interest Rate Risk): Foiz stavkalarining o'zgarishi tufayli yuzaga keladigan xavflar. Bu risk, foiz stavkalarining o'zgarishi banklar va moliya institutlarining qarzlar va aktivlar bo'yicha o'zgarishlariga ta'sir qiladi.
2.Operatsion risk	Operatsion riski, bank yoki kompaniyaning ichki jarayonlaridagi xatoliklar, tizim nosozliklari, yoki tashqi tahdidlardan (masalan, kiberhujumlar) kelib chiqadigan xavflardir.	-Texnik nosozliklar: Kompaniyaning tizimlari yoki texnologiyalarida yuzaga keladigan muammolar. -Xodimlar xatolari: Xodimlarning noto'g'ri qarorlari yoki xatoliklari tufayli yuzaga keladigan xavf. -Kiberhujumlar: Kompaniya yoki bankning kompyuter tizimlariga bo'lgan hujumlar va ma'lumotlar xavfsizligiga tahdidlar.
3.Strategik risk	Strategik riski, tashkilotning uzoq muddatli maqsadlari va strategiyalarini amalga oshirishda yuzaga keladigan xavflardir.	-Raqqobat risklari: Yangi raqobatchilarning paydo bo'lishi yoki raqobatning kuchayishi. -Siyosiy o'zgarishlar: Hukumat siyosatidagi o'zgarishlar yoki yangi qonunlar tashkilotning strategiyasiga ta'sir qilishi mumkin.
4.Reputatsion risk	Reputatsion riski, tashkilotning obro'siga zarar yetkazadigan holatlar tufayli yuzaga keladigan xavfdir.	-Salbiy ommaviy axborot vositalarida yangiliklar: Tashkilotga nisbatan salbiy maqolalar yoki xabarlar tarqalishi. -Noqonuniy yoki etik xatoliklar: Tashkilotning noqonuniy yoki axloqiy me'yorlarga amal qilmasligi.
5.Huquqiy risk	Huquqiy riski, tashkilotning qonunlarga va tartiblarga amal qilmasligi yoki shartnomalar va boshqa huquqiy majburiyatlarni buzishi tufayli yuzaga keladigan xavfdir.	-Sud ishlarida yo'l qo'yilgan xatoliklar: Tashkilotning sudda yutqazishi yoki yirik jarimalarga duchor bo'lishi. -Regulyatorlar tomonidan sanksiyalar: Hukumat va regulyator organlarining tashkilotga nisbatan jazo choralari qo'llashi.
6.Xalqaro risk	Xalqaro risk, tashqi mamlakatlardagi siyosiy, iqtisodiy yoki huquqiy o'zgarishlar tufayli yuzaga keladigan xavflardir.	-Siyosiy beqarorlik: Boshqa davlatlardagi siyosiy inqirozlar yoki harbiy mojarolar. -Valyuta riski: Xorijiy valyutalarda olib boriladigan operatsiyalardan kelib chiqadigan xavf. -Tijorat va eksport risklari: Xalqaro bozorlardagi talab o'zgarishlari yoki bojxona siyosatidagi o'zgarishlar.
7.Tabiiy ofatlar va ekologik risk	Tabiiy ofatlar, masalan, zilzila, to'fon, o'rmon yong'inlari yoki suv toshqinlari kabi tabiiy hodisalar tufayli yuzaga keladigan xavflar.	-Iqlim o'zgarishi: Iqlim o'zgarishi yoki tabiiy ofatlarning kompaniyaning ishlab chiqarish jarayoniga ta'siri. -Tabiiy resurslarning kamayishi: Suv, energiya yoki boshqa tabiiy resurslarning yetishmasligi.
8.Tibbiy va sog'liqni saqlash risk	Bu turdagi risklar tashkilotlar va ularning xodimlariga sog'liqni saqlash va xavf-xatarlar bilan bog'liq bo'ladi.	-Kasalliklar yoki pandemiyalar: Katta miqyosli sog'liqni saqlash inqirozlari, masalan, COVID-19 pandemiyasi. -Xodimlar salomatligi: Xodimlarning sog'lig'iga ta'sir ko'rsatadigan xavflar.
9.Xavfsizlik risk	Xavfsizlik riski, tashkilotning moliyaviy yoki ma'lumotlar xavfsizligi bilan bog'liq bo'lgan tahdidlarni ifodalaydi.	-Jinoyat va terrorizm: Tashkilotga nisbatan jinoyat yoki terroristik tahdidlar. -Ma'lumotlar o'g'irligi: Korxonalar yoki mijozlar ma'lumotlarining noqonuniy o'g'irlanishi.
10.Xarajatlar risk	Xarajatlar riski, tashkilotning ishlab chiqarish va faoliyat xarajatlarining ortishi bilan bog'liq xavflarni ifodalaydi.	-Xom ashyo narxining oshishi: Xom ashyo yoki resurslarning narxlarining o'zgarishi. -Ishlab chiqarishdagi muammolar: Ishlab chiqarish jarayonlarida yuzaga keladigan muammolar va ortiqcha xarajatlar.
11.Texnologik risk	Texnologik riski, texnologiyalardagi nosozliklar yoki yangilanishlarga qarshi yomon tayyorlanish tufayli yuzaga keladigan xavflardir.	-Texnologik nosozliklar: Kompaniya tizimlarining nosozligi yoki texnik muammolar. -Yangilanishlar va innovatsiyalar: Yangi texnologiyalar yoki tizimlar ishga tushirilganida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar.

-Liquidity Coverage Ratio (LCR): Banklar qisqa muddatli likvidlikni saqlashlari kerak. LCR bankning qisqa muddatli majburiyatlarini bajarish uchun zarur bo'lgan likvid aktivlarni (masalan, naqd pul, davlat obligatsiyalari) belgilangan miqdorda saqlashni talab qiladi. LCR minimal talabi 100% bo'lishi kerak, ya'ni bankning qisqa muddatli majburiyatlarini to'liq qoplash uchun yetarli likvid aktivlar mavjud bo'lishi kerak.

-Net Stable Funding Ratio (NSFR): NSFR bankning uzoq muddatli barqaror moliyaviy manbalarni saqlashini talab qiladi. Bu banklarga uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda yordam beradi. NSFR minimal talabi ham 100% bo'lishi kerak.

3. Leverage Ratio

Basel III da, banklarning o'zining kapitaliga nisbatan jami aktivlarini baholash uchun yangi Leverage Ratio (naborq teskari koeffitsienti) joriy etildi. Bu banklarning haddan tashqari qarz olishiga yo'l qo'ymaslik uchun muhimdir.

-Leverage Ratio: Banklar o'zlarining kapitali (Tier 1 kapitali)ni jami aktivlariga nisbatan minimal 3% dan kam bo'lmasligi kerak. Bu talablarga rioya qilish banklarning o'ta qarzga botmasdan faoliyat yuritishini ta'minlashga yordam beradi.

4. Makroprudensial Nazorat va Risklarni Boshqarish

Basel III da moliyaviy tizimning barqarorligini yaxshilash uchun yangi makroprudensial vositalar ham joriy etildi. Bu banklarga butun iqtisodiy tizimdagi xavflarni kamaytirish uchun yaxshiroq nazorat o'rnatishga imkon beradi.

-Systemically Important Financial Institutions (SIFIs): Jahon bo'ylab moliyaviy tizim uchun muhim bo'lgan banklarga yuqori kapital zaxiralari qo'yiladi. Bu banklar, ya'ni tizim uchun juda muhim bo'lgan moliyaviy institutlar, o'z kapital holatini yanada kuchaytirishlari kerak, chunki ularning muvaffaqiyatsizligi butun iqtisodiy tizimga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

5. Qo'shimcha Talablar

-Sektorlar bo'yicha risklarni ajratish: Basel III banklar uchun sektoral xatarlarga qarshi turish, xususan kredit bozorida noaniqliklarni yengish uchun yaxshilangan vositalarni ishlab chiqishni talab qiladi.

-Stress-testing: Banklar stress-testlarni o'tkazish va ularning xavf-xatarlarining qanchalik jiddiyligini tahlil qilishlari kerak.

Xulosa va takliflar.

Bazel qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan yangi standartlarni amaliyotga joriy etish murakkab va qiyin jarayon hisoblanadi. Shu sababli, qator mamlakatlarda mazkur standartlarni joriy etish muddatlari kechiktirilmoqda. Xususan, AQShda ushbu yangi standartlarning talablariga hozirgi kunda yigirmataga yaqin bank rioya qiladi. Buning sababi shundaki, Bitim kichik va o'rta banklarga uni joriy etishga qilinadigan ko'p miqdordagi xarajatlar bilan taqqoslaganda juda kam ustunlik beradi. Bundan tashqari, AQSh nazorat organlari rezervga ajratiladigan kapital hajmlarining kamayishi mamlakat bank tizimining risklari hajmini oshirishi mumkinligidan xavotirga tushmoqda.

O'zbekiston Respublikasida tijorat banklarining aktivlarini riskka tortishda xalqaro Bazel qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan 5 ta risk darajasi hisobga olingan: 0%, 20%, 50%, 100%, 150%. Ammo riskka tortish bo'yicha Qo'mita tomonidan belgilangan barcha talablar respublikamiz bank amaliyotida o'z aksini topmagan. Masalan, hukumatning qimmatli qog'ozlari riskka tortilayotganda ularning muddati Bazel andozalari bo'yicha hisobga olinadi. Ya'ni, hukumatning faqat 90 kungacha muddatga chiqarilgan obligatsiyalari va boshqa turdagi qimmatli qog'ozlari risk darajasiga ega emas. Hukumatning 90 kundan ortiq muddatga chiqarilgan barcha qimmatli qog'ozlari 20 % risk darajasiga egadir. Respublikamizda esa, hukumatning qimmatli qog'ozlariga qilingan investitsiyalar risk darajasiga ega emas. Holbuki, inflyatsiya va devalvatsiya ta'sirida hukumatning qimmatli qog'ozlariga banklar tomonidan qilingan investitsiyalarning real qiymatini pasayish xavfi mavjud.

Adabiyotlar/Ўmepamypa/Reference:

Abdullaeva Sh.Z. (2002) «Bank risklari va kreditlash», «Moliya» nashriyoti, 85-bet.

Farmon (2020) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 12 maydagi PF-5992-sonli "O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi"gi farmoni//Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 13.05.2020 y., 06/20/5992/0581-son.

George A. Akerlof va Paul M. Romer (1993)"Looting: The Economic Underworld of Bankruptcy for Profit".

John Maynard Keynes (1936) "The General Theory of Employment, Interest, and Money".

Merton H. Miller, Franco Modigliani (1958) "Miller-Modigliani teoremasi".

Nayt F. (1994) Ponyatie riska i neopredelennosti // THESIS, vip. 5.

Robert C. Merton (1977) "On the Pricing of Corporate Debt: The Risk Structure of Interest Rates" (1974), "Continuous-Time Finance" (1990).

Rouz P.S. (1995) Bankovskiy menedjment. – M.: Delo LTD., str.142

Samuelson, Paul A. (May 1939). "Interactions between the Multiplier Analysis and the Principle of Acceleration". *The Review of Economics and Statistics*. 21 (2): 75–78.

Sokolov Yu.A., Amosova N.A. (2003) «Sistema straxovaniya bankovskix riskov» Moskva, 6-bet.

Tepman L.N. (2002) Professor V.A.Shvandarning redaksiyasi ostida, «Riski v ekonomike» Moskva, 8-bet.